

Владимир Алексић

Трагом смедеревског надгробног споменика Михаила, сина војводе Стефана

Ајсѝракѝ: У раду се тумачи садржај гробног записа из средњовековног Смедерева. Тежи се разоткривању идентитета споменутих особа, те историјских околности у којима је овај споменик могао настати. Посебно је размотрено питање титуле војводе Стефана.

Кључне речи: Смедерево, надгробни споменик, војвода, Кучево, Ковин.

Изгледа да је први траг о овом споменику оставио Милан Ђ. Милићевић у свом спису *Пушничка ѝсма с разних сѝрана Србије*. Видео га је у дворишту тамошњег трговца Мите Анђелковића. Тада га је прочитао: „**Си каменъ Миѝаиловъ (сѝна Стефана Жлнка) воеводе кѝвчѝкога**“.¹ Исти аутор се у књизи *Кнежевина Србија* вратио овом надгробном камени, уз исправку да је смештен у дворишту Мите Кузмановића. Овога пута, по његовом мишљењу, текст је гласио: „**Си каменъ Миѝаиловъ сина Стефана Жлнка воеводе кѝвчѝкога**“. Истог путописца највише су у оба наврата заинтересовале његове спољне особине, јер у наставку понавља да је „врстом и обликом са свим онаки као на гробу Угљешина сина, у Љубостињи“.² Смедеревци нису знали много о његовом пореклу осим да је: „[...] нађен на турском гробљу, идући к виноградима“.³ Највероватније је ту, најпре, пренет са неке од бројних смедеревских некропола.⁴

1 М. Ђ. Милићевић, *Пушничка ѝсма с разних сѝрана Србије*, Београд 1868², 251–252.

2 Исти, *Кнежевина Србија*, Београд 1878, 155 (репринт)

3 Исти, *Пушничка ѝсма*, 251–252.

4 Смедеревска гробна црква Успења Пресвете Богородице подигнута је средином хв в. на простору раније некрополе. Тај простор до сада није променио намену и могуће је да је ту овај гробни камен примарно био постављен. В. М.

Трагом овог лаичког описа могло би се претпоставити да је реч о два хронолошки блиска споменика, или чак производима истог мајстора. Како се сматра да је споменик из Љубостиње настао око 1400. г., био би наговештен период настанка записа из Смедерева. Иначе, вероватно је у питању гробно место сина ћесара Угљеше Влатковића. Обликом, пропорционалним словима добро распоређеним у правилном луку, овај запис спада у врхунске домете српског средњовековног каменорезачког занатства.⁵ Ипак, претходни закључци мало су вероватни. Сигурније је задржати се само на двома поузданијим тврдњама. Наручилац смедеревског споменика био је, без сумње, изузетно угледна и имућна особа која је могла да приушти тако занатски захтеван производ. На основу овог закључка, а с обзиром да изостају други хронолошки елементи, треба сматрати да свакако припада средњовековном периоду српске прошлости.⁶

Податак о овом споменику налази се и код М. С. Милојевића, који је 1865. г. у дворишту домаћина Мате Поповића (*sic!*) нашао белутак коришћен као клупа, дугачак четири, широк две и дебео отприлике једну

Цуњак – Б. Цветковић, *Црква Усијења Пресвете Богородице у Смедереву*, Смедерево 1997. Следећи радови такође не бележе овај споменик: *Споменица њејсџојодишњице смедеревској прада десџоја Ђурђа Бранковића*, Београд 1931; А. Дероко, *Смедеревски прада*, *Старинар* Н. С. 2 (1951), 59–96; А. Дероко – С. Ненадовић, *Смедеревски прада. Исџишџивања 1956. џодине*, *Старинар* Н. С. 7–8 (1956–1957), 182–194; М. Цуњак, *Анџичке и средњовековне некрополе Смедерева*, Смедерево 1997; *Исти, Смедеревска шџврђава. Новија исџираживања*, Смедерево 1998; Д. Црнчевић, *О сакралној шџојоџрафији џоследње срџске средњовековне џресџионице, ушџврђеној прада Смедерева*, Моравска Србија. Историја – култура – уметност, *Зборник радова са међународног научног скупа одржаног 29. септембра у Крушевцу и 30. септембра 2007. године у манастиру Наупаре*, Крушевац 2007, 249–263.

- 5 Г. Томовић, *Морфолоџија ћириличких најџписа на Балкану*, Београд 1974, 93–94; М. Ивановић, *Ћирилски еџиџрафски споменици из Србије, Црне Горе и Македоније*, Београд 1984, 30. У јединој сачуваној повељи овог владара оставља се отворено питање наследника. В. Д. Синдик, *Повеља ћесара Угљеше*, *Зборник радова Византолошког института* 38 (1999–2000), 385–395. О овој личности такође в. О *неким нерешеним џишњањима из џовеле Шџефана Душана за цркву Свеџој Николе у Врању*, *Стари српски архив* 4 (2005), 237–248 (С. Марјановић-Душанић).
- 6 Велик углед покојника није подразумевао и раскошни гробни споменик, али је обрнута веза логична. В. Г. Томовић, *н. г.*, 13. Литература о типологији гробова у: *Поџредни обреди и наџгробна обележја*, *Приватни живот у српским земљама средњег века*, Београд 2004, 435, нап. 45 (Ј. Ердељан). Међутим, из раног турског периода су и два гробна натписа која су у вези са војводама. В. Г. Томовић, *н. г.*, 120, 123. У том раздобљу ова титула упућује на четовође, ниже војне старешине, као и на племенске старешине у динарском пределу. В. *Војвода у: Лексикон српског средњег века*, Београд 1999, 95–97 (Р. Михаљчић).

стопу. Сматрајући да је цео Ђурђев град подигнут на развалинама старијег, а и због изгледа слова, проценио је да је „без погрешке“ настао у првој половини XIII в. Текст је ишчитао на следећи начин: „**СЫ КАМЕНЬ МЫХАЙЛОВЪ СИНА СТЕФАНА ЖЛЫКА** – после избрисаног од 4–5 врсти стоји још ово – **воеводе кѡусвьскога.**“ О лошем стању тадашњих српских студија историјске географије, али и ауторовом несналажењу, убедљиво говори објашњење да је Кучево, Кучевиште место и манастир у Скопској Црној Гори (Карадагу). Такође, треба на страну оставити његову језичку анализу овог записа, али не и белешку да је објављен, са другачијим читањем, у Милићевићевој књизи: *Пушничка њисма с разних сѣрана Србије*.⁷

У другој од набројаних књига Милићевић на више места спомиње Кучево, успут се бавећи његовом прошлошћу. Ово упућује на мисао да је приликом читања последње речи смедеревског натписа и он мислио управо на њега. Смештао га је, уз извесне оgrade, у североисточну Србију, на десну страну реке Пек, између Крушевице и Нереснице. Слично су, доскора, чинили и многи истакнути истраживачи.⁸ Међутим, са неочекиване стране јављају се докази који додатно утемељују идеју да се заиста радило о Кучеву. Наиме, рани турски пописи открили су прави положај ове простране средњовековне територије, која је можда имала и статус „земље“. Простирала се западно од тока Велике Мораве, на северу до Дунава, све до Гроцке, тако да је захватала и Смедерево. На југу границу са некудимском влашћу чиниле су реке Јасеница и Кубршница, а на западу додиривала се са земљом Мачва. Важно је да се у изворима наводе напореда ова област, али и град у којем се налазио разматрани споменик: **Плѣни Моуратъ Коучево и прими Смедерево**. Ипак, овај назив те области није опстао до новог века, делимично захваљујући и томе што је касније преименована у Смедеревску власт.⁹ Ту не треба убрајати

-
- 7 М. С. Милојевић, *Пушничка дела њраве (сѣаре) Србије*, Београд 1871, 28 (репринт). О његовом, углавном неуважаваном, стваралаштву в. *Милојевић, Милош*, Енциклопедија српске историографије, Београд 1997, 507 (М. Шуица), као и В. Бован, *Косовско-меѡхоијске народне њесме у збирци М. С. Милојевића*, Приштина 1975, где су откривена места где је записивач одступао од изворних народних умотворина. Поузданијим су се показале његове демографске белешке. В. М. Вемић, *Еѡничка карѡа дела сѣаре Србије ѡрема ѡушѡиису Милоша С. Милојевића 1871–1877*, Београд 2005.
- 8 М. Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија*, 1035. Уп. А. Крстић, *Кучево и Железник у свеѡлу османских деѡѡера*, Историјски часопис 49 (2002), 142.
- 9 А. Крстић, *н. г.*, 139–161, цитат на стр. 141; С. Мишић, *Терѡиѡријална ѡрианизација Браничева (XII–XV век)*, Браничево кроз војну и културну историју Србије, Пожаревац 2006, 11–18.

релативно честе напоредне помене Браничева и Кучева код старих историка некритичког опредељења.¹⁰

Много година касније Љуба Стојановић је исти споменик затекао у Окружном начелству. Његов текст је уврстио у свој зборник старих српских записа и натписа. Честе замерке на рачун непоузданости ове збирке у овом случају не би биле оправдане пошто је њен објављивач уложио лични напор. Растумачио га је углавном као и његови претходници: „**Си камень Михаиловъ сына Стефана Жилка воєводе кувѣко**“. Разлике у читању могуће је објаснити и додатним оштећењима натписа.¹¹ По њему, у Стефановом презимену слово „н“ могло би да се чита и као слово „и“. Дакле, могло је да гласи и Жилић, односно, можда је изведено из личног имена Жила, Жиле, забележеног први пут у сачуваним изворима 1455. г.¹² Колико је познато, о овој личности, као и његовом сину, нема других података. Постојећи спискови војвода у земљи Лазаревића не познају истоимену личност.¹³ Ни истраживања прошлости Смедерева у том периоду нису од користи. Наиме, сачувана грађа углавном пружа увид у политичку прошлост, или живот значајне дубровачке колоније. Просопографски подаци о српској властели, у наведеном периоду све присутнијој у градовима, оскуднији су. Међутим, истраживачи се слажу да је последња престоница српских деспота привлачила бројну српску властелу која је радо проводила време у урбаној средини, без обзира на распрострањеност њиховог властелинства.¹⁴ Можда се и овом појавом да објаснити настанак овог споменика.

Како уз Михаила није наведена никаква титула, а његово име је распострањено, даља разматрања су готово излишна. Међутим, како су

10 И. Руварац, *О кнезу Лазару у: Бој на Косову – старија и новија сазнања*, Београд 1992, 67 (Р. Михалчић).

11 Љ. Стојановић, *Сѣтари срѣски зайиси и наѣйиси*, књ. 3, Београд 1984³, 29.

12 М. Грковић, *Речник личних имена код Срба*, Београд 1977, 93.

13 А. Веселиновић, *Владарско и комунално у градовима Десѣишовине*, Социјална структура српских градских насеља (XII–XVIII век), Смедерево–Београд 1992, 127–128; Исти, *Држава срѣских десѣиша*, Београд 2006, 256–257; *Војвода у: Лексикон*, 96 (Р. Михалчић). О Стефану Кувету в. В. Алексић, *Власѣла Лазаревића са надѣробних сѣоменика из Боѣродице Пречисѣе у Жгрелу*, Моравска Србија. Историја – књижевност – уметност, 143–157.

14 С. Ђирковић, *Смедерево – ѣресѣишница срѣске Десѣишовине*, Зборник Ослобођење градова у Србији од Турака 1862–1867, Београд 1970, 61–69; Д. Ковачевић, *Дубровачка насеобина у Смедереву у доба Десѣишовине*, на истом месту, 103–120; Т. Поповић, *Дубровачка колонија у Смедереву од 1459. до краја XVI века*, на истом месту, 143–148; *Последње ѣолишичко и ѣривредно средишѣе*, Смедерево, град престоница, Смедерево–Панчево 2004, 41–46 (М. Спремић).

просопографски подаци о српској властели ретки, треба искористити ову прилику како би се указало на још један податак о угледном војводи Михаилу из епохе деспота Стефана Лазаревића. До сада се баратало једним, односно двама подацима о овој знаменитој личности. Познији је оставио Константин Филозоф, када га је навео као истакнутог ратника у походу из 1413. г. против принца Мусе.¹⁵ Не тако давно указано је и на то да је извесни „Михајло војевода“ уврштен у галерију јуначких и владарских ликова словенског, или наводно словенског, рода у делу са позоришним одликама Дубровчанина Џиве Палмотића (1607–1657) под називом *Глас*. Списак славних садржи добро познате античке личности, али и Стефана Душана, кнеза Лазара, Милоша Обилића, те Ђурђа Скендербега, Јанка Хуњадија, краљеве Матијаша, Лудовика, Жигмунда, затим Секулу Сестричића, Вука деспота и многе друге.¹⁶ Овакво друштво би, нема сумње, пожелеле многе српске велможе. Јасно је да код многих, а вероватно и у случају војводе Михаила, Палмотићеве изворе не треба тражити само у писаној историографији већ и у народној традицији.

Међутим, занимљивија је и последња реч за коју је Љубомир Стојановић написао да је нејасна. Мало је вероватно да се може читати као „кулски“.¹⁷ Заправо, он наводи на могућност да је треба прочитати као „Ковинскога“ тиме што је у напомени навео да друго слово те речи, односно слово „у“, можда треба читати као слово „о“. Ова претпоставка има слабу историјску основу и поред тога што је у последњим годинама постојања државе српских деспота превазиђена географска препрека коју чини Дунав. Када се у Угарској распламсао грађански рат између присталица краља Ладислава и странке хуњадијеваца, Лазар Бранковић је стао на страну првих. Вероватно без ранијих претензија да осваја земље моћнијег суседа, држава српских деспота се у тим борбама ипак проширила на ту страну. Забележено је: „прими господин деспот Лазар град Ковин и ине градове побрешке априла 24.“ Иако је изостављена година, други елементи тог извора јасно упућују на 1457. г. Захваљујући једном занимљивом прилогу Симе Ђирковића, знамо да је српска власт над тим крајевима трајала највероватније само до марта следеће године.¹⁸ Мало

15 М. Шуица, *Немирно доба српској средњеј века. Власћела српских обласних јосјодара*, Београд 2000, 99–100.

16 М. Пантић, *Косовски бој у књижевности Дубровника и Далмације*, Рашка. Часопис за књижевност, уметност, науку и културу, 19 свеска 25 (1989), 45–47.

17 О његовом месту у државној управи в. М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд 2001², 295.

18 С. Ђирковић, *Прилози за историју Ковина у средњем веку*, Зборник Матице

је вероватно да је за време краткотрајне власти у том банатском месту успостављен српски облик управе.¹⁹

Без обзира на даљу прихваћеност изнетих претпоставки, са више сигурности се може закључити да је војвода Стефан био на челу једне управне области. Ову мисао учвршћује то што су сва тројица истраживача сагласна да је проблематична реч имала облик генитива једнине. Можда је чак реч о једној „власти“. Извори хв в. често уз имена појединих војвода наводе и назив територије којом су управљали. Реч је заправо о званичним називима, при чему су те управне области добијале имена по својим средиштима.²⁰

Белешка о аутору:

Мр Владимир Алексић, историчар
Филозофски факултет у Нишу
vlaleksic@yahoo.com

српске за историју 1 (1970), 85–86. Уп. Пропаст средњовековне државе у *Историја српског народа*, књ. 11, Београд 19942 304, (М. Спремић) и Кретања према северу, на истом месту, 329 (С. Ђирковић).

19 Територијално проширење државе српских деспота није увек било праћено и брзим административним реформама. У Зети је нова власт уведена тек након склапања мира са Венецијом. В. И. Божић, *Зетске војводе њод десјошима*, Немирно поморје хв века, Београд 1979, 174–192.

20 М. Динић, „Власи“ за време *Десјошовине*, Из српске историје средњег века, Београд 2003, 220–221; А. Веселиновић, *Владарско и комунално*, 126–127; Исти, *Држава српских десјоша*, 256–257.

Summary

Vladimir Aleksić

On the trails of the tombstone of Mihailo, son of duke Stephan

The discussed monument from Smederevo seems not to be available any more to the science and that makes problems as it had been explained in different way in the course of time. It is not possible to identify the persons mentioned on it, Mihailo and his father Stephan, with the persons having the same name and known from other historical sources. Despite of this, these few lines represent interesting evidence about advanced urban life in Smederevo and confirmation of the opinion that many feudal lords had lived in this town.

About the Author:

Vladimir Aleksić M. A., historian
Faculty of Philosophy in Nis
vlaleksic@yahoo.com